

דף קו

כוונה ודעת, טעות ותנאי — בחליצה

נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש בדין חליצה מוטעת; ריש לקיש סבר שאפילו אמרו לו 'חלוץ, ובכך אתה כונסה' וחליץ — חליצתו כשרה. ורבי יוחנן סבר שחליצה ללא כוונת האיש או האשה — פסולה. ואיזוהי חליצה מוטעת הכשרה? כל שאומרים לו: חלוץ על מנת שתתן לך מאתים זוז, שגם אם לא נתקיים התנאי — החליצה כשרה.

נמצאנו למדים: תנאי אינו מועיל בחליצה (לבטלה) לכל הדעות. כוונה בחליצה, היינו, הידיעה שמעשה זה מפקיע הזיקה ומתיר לה לינשא — מחלוקת ר"י ור"ל אם מעכבת. והלכה כרבי יוחנן שכוונת שני הצדדים מעכבת.

הרבה ראשונים (הרא"ש כאן, ובתשובה לה; תוס' כתובות עד ובעוד מקומות; רמב"ן ב"ב קכו) הסבירו (עפ"י הגמרא בכתובות עד.), מדוע אין מועיל תנאי בחליצה, כי כל עיקרו של דין זה, שיש אפשרות לעשות מעשה מסוים ולתלותו בתנאי, הוא נלמד מפרשת תנאי בני גד ובני ראובן. ולכן כל שאין בו אותם 'משפטי התנאים' שנאמרו שם [כגון: תנאי כפול, תנאי שאפשר לקיימו וכו'], שוב אינו יכול להילמד, ואין בכוחו של התנאי לבטל מעשה, אלא להפך, התנאי בטל והמעשה קיים. וכיון שאחד ממשפטי התנאים הוא 'אפשר לקיומיה על ידי שליח' (לשון הגמ' בכתובות שם. וע"ש בתוס' שכתבו סברא בדבר), הרי שכל פעולה שאי אפשר לבצעה על ידי שליח, אין מועיל בה תנאי. זו הסיבה שאין תנאי בחליצה.

אמנם הרמב"ם (הל' יבום וחליצה ד, כד) נתן טעם אחר בדבר: '... אף על פי שלא נתנה ולא נתקיים התנאי — חליצתה כשרה, שהרי נתכוון לחלוץ לה'. גם בהלכות אישות (פ"ו) כשמונה את 'משפטי התנאים' אינו מביא כלל דין 'אפשר לקיימו ע"י שליח'.

רבותינו האחרונים (הגר"ח מבריסק בחיבורו, ובכתבים על הש"ס; אור שמח יבום ד, כד; עונג יום טוב ב ג; ועוד רבים) ייסדו יסוד בעל השלכות רבות, במהות גדרו של מעשה החליצה: מעשה החליצה, אף על פי שאינו תופס ללא כוונת עושהו, כדברי רבי יוחנן, כל שיש כוונה, המעשה בעצמו הוא הפועל את ההתר, לא האדם, ואינו דומה לפעולת קנין או גירושין וקדושין, ששם האדם נחשב כפועל את הקנין או את האיסור.

וטעם הדבר, משום שבקנינים וכו' צריכים את דעתו ורצונו של האדם הפועל, מה שאין כן בחליצה, אין דרוש בה רצון האדם, אלא אך את כוונתו למעשה. נמצא, הכוונה בחליצה אינה נדרשת אלא כדי להחשיבו ל'מעשה חליצה', אך מציאות המעשה כשלעצמה פועלת ההתר, כמו טבילת הטמא שמטהרת וכשחיתת בהמה המתרת. וזו הסיבה לדעת הרמב"ם — כתבו כמה אחרונים — שאין מועיל תנאי בחליצה, כשם שלא מועיל תנאי בשחיטה וכדומה.

לפי הגדרה זו, חליצה שהיתה בה כוונה, אף אם נעשתה בטעות — כשרה, כגון שחליץ לאשה פלונית שחשבה לאחרת, ואילו היה מכירה, היה כונסה. וכן כל כיוצא בזה. ובכך פרשו האחרונים את דברי הירושלמי שאם הטעו את החולץ ואמרו לו שלאחר שיחלוץ יוכל לישאנה, וחליץ — חליצתה כשרה. אף שאילו ידע את הדין שחלוצתו נאסרת עליו, לא היה חולץ. (כ"כ בכתבי הגר"ח על הש"ס; או"ש; אג"מ יו"ד ח"ב קכו, ג. ובמנחת שלמה (פ) פקפק בדבר. ע"ש שנוטה במסקנתו שאם פירש בשעת החליצה, או אם יש אומדנא מוכחת, שאם מחמת איזושהי סיבה לא יועיל התנאי, אין כוונתו כלל לחליצה — החליצה פסולה. וזה שלא כדברי האחרונים הנ"ל. וגם שלא כדברי הסוברים ש'טעות' ו'תנאי' — תליין הא בהא).

בזה גם הסבירו את דברי הגמרא (לעיל קד) שחרש וחרשת פסולים לחליצה משום שאינם בני-קריאה, משמע שוליא סיבה זו, הגם שאינם בני דעת, החליצה כשרה, וכבר כתבו התוס' שהייתי מכשיר כשבר-דעת יעמוד על גביהם וילמדם לחלוץ, אף על פי שבגטין וקדושין ודאי לא יועיל 'גדול עומד

על גבם' — אלא כאן הדבר שונה, שאין הם הפועלים את חלות הדין, אלא עצם המעשה פועל, ולכן לא אכפת לנו בכך שאינם בני דעת.

לפי זה יש לומר — כתב הגר"ח מברסק — שבחליצה, שלא כבגט ובקידושין, אין צריך שיהיו שני עדים לקיום הדבר, וחליצה ללא נוכחות עדים, כשרה [אלא שצריך עדות כדי להוכיח שאכן היה כאן מעשה כזה], שהמעשה בעצמו פועל את פעולתו. אמנם דבר זה שנוי במחלוקת הראשונים (לעיל קה). (וע' שערי ישר ז,ה. וראה באנצ. תלמודית ערך 'חליצה' פרוט השיטות).

מן הטעם הזה, כתב האור-שמת, אין מועילה חזרה בתוך-כדי-דיבור מן החליצה. והרחיב עקרון זה לומר: כל שאין מועילים בו תנאי ושליחות, אין מועילה בו חזרה.

ובספר 'עונג יום טוב' (ב ג) פירש שזו גופא כוונת הכלל 'כל שאינו בשליחות אינו בתנאי', שמוזה שאינו בשליחות, מוכח ש'המעשה היבש' כשלעצמו הוא הקובע, שלכן צריך לעשותו בגופו דוקא, ומאותו הטעם אין מועיל בו תנאי. אמנם בזה יש לפקפק מצד הסברא — כי ודאי יכול להיות שדרושים שני הדברים גם יחד, את המעשה בעצמו ואת רצון האדם, ולכן אפשר ששליחות אינה מועילה, אך תנאי מועיל, משום שאין כאן 'רצון'. וכן יש להוכיח מדברי הראשונים (דלעיל) שלא פרשו כן את הכלל הזה. (מנחת שלמה פ).

ואולם יש לשאול: הלא חליצה צריכה כוונה, ולמה שלא יועיל התנאי מצד זה, שמתנה על כוונתו? — מכאן ייסד בעל 'עונג יום טוב' שאכן לא שייך 'כוונה' על תנאי, שהכוונה היא ענין מציאותי ומחולט, או שהיא קיימת או שאינה, כל מהותו של תנאי שייך במקום שצריך 'רצון'.

ומזה יצא לדון בנושא של תנאי בקיום מצוה, היינו, שעושה מעשה מצוה, ומתנה שאם יהיה כך וכך, אין לו כוונה לצאת בה ידי חובתו. וכבר הוכיחו (ע' בעויו"ט; שו"ת חת"ס אה"ע ח"ב צ) שמדברי כמה ראשונים וגדולי האחרונים מבואר ששייך להתנות בקיום מצוה. אמנם יש לומר שענין כוונה במצוות נידון כרצון (ולא כידעיה בעלמא), שהרי עיקר כוונת מצוה היינו לעבודת ה', וכשלא נתקיים התנאי הרי גמר בלבו שאין כוונתו כלל לעבודת ה'. (מנחת שלמה שם. ויש להעיר מדברי החו"א א"ח סו"ס כט. עיין עוד בכל זה בשו"ת חכ"צ א; ס' הזכרון לגר"ח שמואלביץ; אור לציין — יבמות ועוד).

(ע"ב) 'אמר רבי יהודה, פעם אחת היינו יושבים לפני רבי טרפון...' — בעשרות מקומות בש"ס מצאנוהו לרבי יהודה שמביא מעשה להוכיח הלכה. ע' במצוין בב"מ סג (חוברת כד).

'ככתבם וכלשונם'

'כופין אותו עד שיאמר רוצה אני. וכן אתה אומר בגיטי נשים...' — זו לשון הרמב"ם ז"ל (גירושין ב,כ). 'למה לא בטל גט זה שהרי הוא אנוס בין ביד עכו"ם בין ביד ישראל? שאין אומרים אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב בו מן התורה, כגון מי שהוכה עד שמכר או עד שנתן, אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה, והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר האסור לעשותו — אין זה אנוס ממנו אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה, לפיכך זה שאינו רוצה לגרש, מאחר שהוא רוצה להיות מישראל ורוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות, ויצרו הוא שתקפו, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני, כבר גרש לרצונו'.

בכתבי רבי צדוק הכהן מלובלין, מובא ענין זה בהרחבה בהרבה מקומות, והנה שנים מהם: 'הש"י הוא לבן של ישראל, כמו שאמרו (בשהש"ר) על הפסוק 'לבי ער', ממה שכתוב 'צור לבבי' וגו'.

וזהו החילוק בין ישראל לעמים, דאפילו (מי שהוא בכלל) פושעי ישראל שהרבה עבירות עד אין קץ, אע"פ שחטא — ישראל הוא, ונקרא 'אסא דקאי ביני הוצי' (סנהדרין מד.), דאפילו פושעי ישראל מלאים מצוות, ומעמקי לבבם דבוק בהש"י, שהוא שורש נקודת לבם. כדרך שאמרו (בברכות יז.) 'גלוי וידוע שרצונינו לעשות רצונך, ומי מעכב — שאור שבעיסה'. וכדרך שכתב הרמב"ם בטעם כופין עד שיאמר רוצה אני.

ודבר זה, אי אפשר לעמוד עליו שום בריה רק הש"י מעיד שהוא כן אצל ישראל. מה שאין כן אצל עכו"ם, אפילו חסידי אומות העולם, שמכיר שכך טוב, מכל מקום עצם לבבו אין כן...'. (רס"סי לילה' — מד.)

'... ועל כן אמרו (בעירובין כא) לפני זה, 'והדוד אחד תאנים רעות מאד' — אלו רשעים גמורים. שמא תאמר אבד סברם וגו' תלמוד לומר 'הדודאים נתנו ריח' — אלו ואלו עתידין שיתנו ריח טוב. דגם פושעי ישראל לא ידח ממנו נדח, כי יש בהם נקודה קדושה במעמקי הלב, וסופן עתידין וכו' אחרי שיצרפו ויכלו הרע וההוצי הסובבין, וישאר השורש הטוב, יתנו ריח.

וכתיב 'אמר' 'נתנו' — לשון עבר. כי באמת כל הרשעות אינו נוגע לעצם היהדות ונקודה האמיתית שבלב, וכמו שכתב הרמב"ם בהא דכופין עד שיאמר רוצה אני, משום דבאמת רוצה, ע"ש. ואפילו הגדיל עבירות וכבר נכנס היצר ממפתחי הלב לפנימיותו, ונעשה 'בעל הבית' (סוכה נב.), מכל מקום שורש היהדות ישנו במעמקי הלב, רק שמעוטף בהרבה לבושי שק, וד' אשר יראה ללבב רואה גם אז בו אותה הנקודה הנותנת ריח טוב. וכן המבין מרגיש בריח טוב, כיצחק אבינו ע"ה, יוכל להריח ריח הטוב דגן-עדן של הבוגדים, גם טרם ששבו והגיעו לשלימות התיקון.

ולפיכך גם הגרוע שבישראל מרגיש איזה קדושה בשבת, כי מצא מין את מינו וניעור...'. (קונטרס 'עמלה של תורה' ו).

(ראה עוד בענין זה ב'משך חכמה' — יתרו יט, יז).

דף קז

גדר 'מיאון' בשומרת יבם לאחד מן האחים

'אמר רבי אושעיא: ממאנת למאמרו ואינה ממאנת לזיקתו... זיקה דרחמנא רמא עלה — לא מציא עקרא. עולא אמר: ממאנת אף לזיקתו. מאי טעמא? נישואי קמאי קא עקר... אמר רב: מיאנה בזה אסורה לזה... ושמואל אמר: מיאנה בזה מותרת לזה. רב אסי אמר: מיאנה בזה, מותרת אפילו לו' סברתו של עולא, כפי שמבואר בגמרא ובראשונים (ע' רמב"ן רשב"א וריטב"א), שאין המיאון מתייחס לזיקה, שהרי אי אפשר לעקרה, אלא המיאון עוקר את הנישואין הראשונים של הבעל שמת. שאף על פי שלא מיאנה בחייו, יכולה היא למאן בנישואיו לאחר מותו.

משמע שדבר זה מוסכם על הכל, שאין שייך מיאון בעצם הזיקה, אלא בעקירת הנישואין הראשונים למפרע. [וכעין מה שמבואר בסוגיא להלן (קח) 'דאתי מיאון ומבטל גט', ופרש"י שם שהמיאון מגלה על קטנות ועוקר למפרע אפילו את הנישואין הראשונים ומותרת לחזור לו אף שנתן לה גט קודם]. ולפי זה יש לתמוה על דברי שמואל, שאם מיאנה לאחד מותרת לשאר האחים — כיצד שייך להפריד בין האחים, הלא עקרה את הנישואין הראשונים?

כנראה שמחמת תמיהה זו פסק הרמב"ם (גירושין יא, יז. וע"ש במגיד משנה, ובבית שמואל אה"ע קעג, יח) שאכן זיקתה פקעה מכל האחים ע"י מיאונה, ולשיטתו מותרת להנשא לשוק, אלא שמותרת גם לאחים, שלא אסרו יבמה שמיאנה אלא לאבי בעלה, מפני שנראית ככלתו בשעת מיתת בעלה, כמבואר בגמרא, ולא לשאר קרובי הבעל.